

Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856): Tyrolské elegie
(napsáno 1852, tiskem 1861)

I.

Sviť, měsíčku, polehoučku
skrz ten hustý mrak,
jakpak se ti Brixen líbí? –
Neškared' se tak!

Nepospíchej, pozastav se,
nechod' ještě spat:
abych s tebou jen chvilinku mohl
diškurýrovat.

Nejsem zdejší, můj měsíčku,
toť znáš podle křiku;
neutíkej, nejsem treu und bieder,
jsem zde jen ve cviku.

II.

Jsemť já z kraje muzikantů,
na pozoun jsem hrál,
a ten pořád ty vídenské pány
ze sna burcoval.

By se po svých těžkých prácech
hodně vyspali,
jednou v noci kočár policajtů
pro mne poslali.

Dvě hodiny po půlnoci –
když na třetí šlo,
tu mi dával žandarm u postele
šťastné dobrýtro.

Se žandarmem slavný ouřad
celý v parádě,
pupek kordem pevně obvázaný,
zlato na krágle.

„Vstávají, pane redaktor,
nelekají se,
jdeme v noci, nejsme však zloději,
jenom komise.

Od všech z Vídně pozdravení,
pan Bach je líbá,
jsou-li prej zdráv, a tuhleto psaní
po nás posílá.“ –

K.HAVLÍČEK-BOROVSKÝ
**TYROLSKÉ
ELEGIE**

ILUSTROVAL JOS.LADA
*
JIŘÍ CHVOJKA·HAVLÍČKŮV BROD

Já jsem i na lačný život
vždycky zdvořilý:
„Odpust', slavná císařská komise,
že jsem v košili!“

Ale Džok, můj černý buldok,
ten je grobián,
na habeas corpus tuze zvyklý –
on je Angličan.

Málem by byl chlap přestoupil
jeden paragraf,
již na slavný ouřad zpod postele
ud'ál: Vrr, haf, haf!

Hodil jsem mu tam pod postel
říšský zákoník,
dobře že jsem měl ten moudrý nápad,
již ani nekvík. –

III.

Občan zvyklý na pořádek –
bylo to v prosinci –
především jsem si obul punčochy
v slavné asistenci.

Pak jsem teprv četl psaní –
však ho tuhle mám –
rozumíš-li ouřední němčině,
přečti si ho sám.

Bach mi píše jako doktor,
že mi nesvědčí
v Čechách zdraví, že prej potřebuju
změnu povětrí.

Že je v Čechách tuze dušno,
horké výpary,
mnoho smradu po té oktrojírce,
holé nezdraví!

Že on tedy schvalně pro mne
kočár sem poslal,
abych se hned na státní outraty
na cestu vydal.

A žandarmům že nařídil,
ať mne hodně nutí,
kdybych nechtěl ze skromnosti přijmout
jeho nabídnutí.

IV.

Což je dělat? Že pak musím
hloupý zvyk ten mít,
že nemohu žandarmům s flintami
pranic odepřít!

Dedera mne taky nutil,
abych jel jen hned,
že by chtěli Brodští, až se vzbudí,
třeba – s námi jet.

Pravil mi, že nemám s sebou
zbraně žádné brát,
neb že oni mají nařízení
mne ochraňovat.

Že mám též, pokud jsme v Čechách,
inkognito jet, –
sic nám dají dotěraví lidé
hrůzu komis hned.

Ještě mi dal pan Dedera
více moudrých rad,
dle nichž se Bachovi pacienti
mají spravovat.

Tak mne vábil jak Siréna,
až jsem obul boty,
oblík vestu, kabát, pak i kožich –
dříve však kalhoty!

Koně a žandarmi stáli
dávno před domem:
„Milí braši, maličké strpení,

hned již pojedem!“

V.

Ó, měsíčku, však ty ženské
dobře znáš a víš,
jaký s nimi člověk na tom světě
často mívá kříž!

Takés mnohého loučení
tajným svědkem byl,
ty znáš líp než každý novelista
hořkost těchto chvil.

Matka, žena, sestra, dcerka –
malá Zdenčinka,
stály okolo mne v tichém pláči –
hořká chvílka!

Já jsem sice starý kozák,
v půtkách tužený:
tenkrát jsem měl trochu těsná prsa
a zrak zkalený.

Vtisknul jsem však poděbradku
silně do čela,
aby se těm policajtům slza
nezablyštěla.

Neb ti všichni blíže dveří
posud stáli stráž,
aby měla tato smutná scéna
císařskou štafáž!

VI.

Trubka břeští, kola hrčí,
jedem k Jihlavi;
vzadu, abysme nic neztratili,
klušou žandarmi.

Ten borovský kostelíček
stojí na vršku,
skrze lesy smutně na mne hleděl:
„Jsi to, můj hošku?”

Pode mnou jest tvá kolíbka,
já tě viděl křtít,
starému vikáři ministrovat,
pilně se učit.

Táhnout světem na zkušenu,
pak s pochodní jít,
naší chaze plamenem veselým
na cestu svítit.

Vidíš, jak ty roky plynou,
znám tě třicet let;
ale, chlapče, jaké to obludy
vidím s tebou jet?“ –

VII.

Když jsme jeli přes Jihlavu,
měl jsem Špilberk v mysli,
za Lincem zas myšlénky na Kufstein
z hlavy mi nevyšly.

Teprva když jsme nechali
Kufstein vpravo stát,
začla se mi alpejská krajina
příjemnější zdát.

Hloupá jízda, milý brachu,
když se neví kam:
veselé ty trubky postillonů
jsou jen bídný klam.

Všude kolomaz a všude
přepřahovali:
Kdybyste radš ve Vídni přepřáhli
a namazali!

Telegraf je přece jenom
hezký vynález!

Ten před námi všude, než jsme přišli,
ohlášení nes.

By nám mohla policie,
starostlivá máti,
všude, dříve než tam přijedeme,
kamna rozežhřáti.

Nesmím ale zapomenout
Budějovice,
tam Dedera koupil mělnického
čtyry lahvice.

Čili se v něm vlastenecké
hnuly myšlénky?
Čili doufal, že to pro mne bude
Léthé na Čechy?

Mělnické jsem dávno dopil,
piju vlaské zas;
ale zdá se, že je v obou stejný
nepokojný kvas. –

VIII.

Teď, měsíčku, nechme elegie
a přejděme v heroický tón;
nebo co ti teď chci vypravovat,
to byl čertův shon.

Cesta z Reichenhallu do Waidringu,
ty ji musíš taky dobře znát –
ta se nedá žádnou ordonancí
přeoktrojovat.

Hory, skály ohromnější ještě,
než jest hloupost mezi národy,
vedle cesty propast bezedná jak
drška armády.

Temná noc jak naše svatá církev
a my jedem s kopce jako mžik;
darmo křičí Dedera: „Drž koně!“ –
prázdný je kozlík.

Kočár praští a koně ve větru,
již je d'ábel horempádem nese,
a postillon někde tam za kopcem
do dýmky si křeše.

Dolů jako s věže cesta plytká,

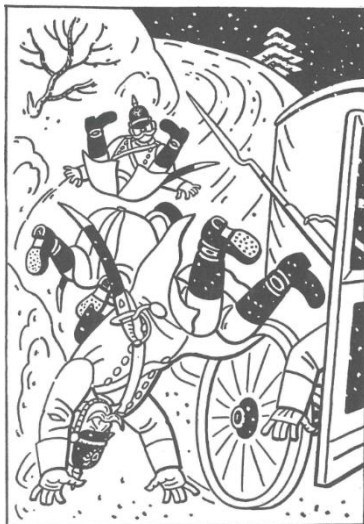
vůz jak šipka klouže hý a hat,
snad má chuť nás někde do propasti
internýrovat?

Och, to byla pro mne chutná chvílka!
Neboť neznám žádnou větší slast,
nežli vidět slavnou policii
ouzkestí se trást!

Napadnul mi – jsemť já čtenář Bible –
o Jonáši smutný příběh ten,
jak jej z loďky k utišení bouře
vyhodili ven.

„Metejme los!“ pravím, „mezi námi
musí někdo velký hříšník být,
a ten k usmíření nebes musí
z vozu vyskočit.“

Jen to vyřknu, ejhle, policajti
ani svědomí nezpytovali
a kajícně vyrazivše dvířka,
z vozu vyskákali. –

Ach, ty světe, obrácený světe!
Vzhůru nohama ve škarpe leží stráž,
ale s panem delikventem samým
kluše ekypáz!

Ach, ty vládo, převrácená vládo!
Národy na šňůrce vodit chceš,
ale čtyřmi koňmi na opratích
vládnout nemůžeš! – –

Bez kočího, bez opratí, potmě,
u silnice propast místo škarpy,
tak jsem cválal sám a sám v kočáře
jako vítr s Alpy.

Svěřiti svůj osud také jednou
koňům splašeným se já mám bát,
občan rakouský? Což se mi může
horšího již stát?

Tak jsem s chladnou resignací v hlavě,
v hubě ale vřelou cigáru,
čerstvěj než cár ruský přijel k poště
v dobrém rozmaru.

Tam jsem zatím – mustr delikventů! –
bez ochrany povečeřel hezky,
než za mnou stráž s odřenými nosy
přikulhala pěšky.

Já spal dobře, ale policajti
měli tu noc ve Waidringu zlou:
mazali si spiritusem záda,
nosy arnikou.

Tu je konec této epopeje,
k níž jsem nepřibánil ani chlup,
všechno ti dosvědčí ve Waidringu
postmistr Dahlrupp.

IX.

Přijeli jsme do Brixenu
bez vší turbací,
krajská vláda dala Dederovi
na mne kvitanci.

Místo mne ten kus papíru
vrátili do Čech,
mne zde černý, dvojhlatý orel
drží v klepetech.

Krajskou vládu, podkrajského,
žandarmerii,
ty mi dali za anděle strážce
v té Siberii.

Poznámky a vysvětlivky:

arnika – léčivá mast ze stejnojmenné horské byliny; **Alexander Bach** (1813 – 1893) – rakouský politik, 1849 – 1859 se jako ministr vnitra stal ztělesněním protirevolučního neoabsolutismu v Rakouském císařství, měl zásadní podíl na deportaci Karla Havlíčka do Brixenu; **Brixen** (dnes Bressanone) – město v alpské zemi Tyrolsku, v Havlíčkově době součást Rakouska, nyní v Itálii; **Brodští** – obyvatelé Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, kde došlo k Havlíčkovu zatčení; **černý, dvojhlavatý orel** – heraldická figura na státním znaku Rakouského císařství; **František Dedera** (1817 – 1878) – komisař rakouské policie, byl české národnosti, velel eskortě, která v r. 1851 deportovala Havlíčka do Brixenu; **delikvent** – provinilec; **ekypáž** – kočár tažený koňmi; **elegie** – žalozpěv; **habeas corpus** [korpus] (lat. *mějž tělo*) – zásada anglosaského práva, že nikdo nesmí být zbaven svobody bez soudního rozhodnutí (policejní zatčení Karla Havlíčka, jenž byl předtím dokonce dvakrát soudem osvobozen, bylo v příkrém rozporu s touto zásadou); **chasa** – družná skupina venkovanů, zejména mladších čeledínů a děveček; **inkognito** – ne pod vlastním jménem; **Jonáš** – v biblickém Starém zákoně izraelský prorok, který neuposlechl Hospodinův příkaz k hlásání Božího slova a snažil se uniknout na lodi po moři; strhla se však silná bouře a námořníci losem určili Jonáše jako viníka – ten svou vinu přijal a námořníci jej svrhli do vln; Jonáš se ovšem zachránil v břiše velryby; **komise** – úřední sbor určený k plnění vymezených úkolů; též (nepříjemná) úřední pochůzka; **kozák** – příslušník vojenských jednotek z jižního ruského a ukrajinského pohraničí; kozáci prosluli jako stateční a hrdí bojovníci; **krágl** – krk (z něm.); **Kufstein** [kufštain] – město v rakouských Alpách, ve zdejší mohutné pevnosti bylo v 19. století vězení pro politické vězně; **kvitance** – písemné potvrzení o převzetí; **Léthé** – v antické mytologii řeka zapomení v podsvětí říši mrtvých; **mělnické** – druh českého vína; **ministrovat** – při mši přisluhovat knězi (v římskokatolické církvi); ministranty bývali chlapci školního věku; **mustr** – vzor; **oktrojírka** – zde druhá rakouská ústava, obsahově velmi centralistická (provídeňská), jejíž vydání předčasně ukončilo revoluci 1848 – 1849 v Rakouském císařství; **poděbradka** – zde pánská čepice (bez štítku a s kožešinou) určená hlavně pro zimní nošení; **podkrajský** – zde okresní hejtman; **postillon** [postyjoni; postylioni] – kočí poštovních vozů; **pozoun** – dechový hudební nástroj výrazného tónu; **půtky** – potyčky, bitky, šarvátky; **Bad Reichenhall** [raichənhal]; **říšský zákoník** – obecně jeden ze zákoníků Rakouského císařství; **Siberie** – asijské klimaticky studené území Sibiř; **Siréna** – jedna z antických bohyně, které svým vábivým zpěvem lákaly námořníky ke změně plavebního kurzu směrem na zákazonosné mořské útesy; **spiritus** – líc; **Špilberk** – hrad nad Brnem, v 19. století proslulé vězení mj. pro politické vězně; **štafáž** – druhořadý doprovod; **treu und bieder** [troi und bi:də] – něm. *věrný a počestný*: slova jsou z textu hymny Rakouského císařství; **turbace** – rozruch; **Tyrolsko** – alpská většinou německojazyčná země se svébytnou kulturou; **vikář** – v římskokatolické církvi kněz – zástupce faráře; **vlaské** – italské (zde víno), poznámka se týká přetrvávajících revolučních nálad v některých italských státech; **Vstávají, pane redaktor, / nelekají se...** – projev onikání: oslovování jedné osoby prostřednictvím přísudku ve 3. os. mn. č.; bylo to považováno za projev povinné společenské úcty, do češtiny tato zvyklost pronikla z němčiny, avšak s nádechem jisté arogance, dnes je již jen karikaturním archaismem; **žandarm** – četník; příslušník bezpečnostního sboru působícího zpravidla na venkově (na rozdíl od policie, která slouží ve městech).

Karel Havlíček Borovský: Tyrolské elegie: poznámky k interpretaci

Tyrolské elegie patří do trojice **satirických básnických skladeb** (ještě *Král Lávra* a *Křest svatého Vladimíra*), které Karel Havlíček Borovský napsal během své politicky motivované internace v alpském **Brixenu (1851 – 1855)**. Havlíček byl české veřejnosti znám jako beletrizující novinář (též epigramatik atd.), ovšem zmíněné básně mohly být publikovány až **po r. 1860**.

Havlíčkův osud získal v očích svobodomyšlné české veřejnosti **symbolický význam**: antidemokratická státní moc tu zasáhla proti odvážnému mladému muži, jenž patřil k hlavním

osobnostem českého veřejného života. Havlíček byl za svou politickou publicistiku dvakrát souzen a pokaždé osvobozen: jeho následné policejní zatčení a deportace – obojí přikázáno z nejvyšších mocenských pater – představovaly **hrubé porušení** nejelementárnějších zásad moderního státu – tím spíše, že brixenské izolování Havlíčka od Čech mělo také povahu psychického nátlaku.

(1) Sám název skladby odkazuje na básnickou sbírku často nazývanou *Elegie z Pontu*: napsal ji starořímský básník **Ovidius**, jenž byl z dnes již neznámých důvodů císařem Augustem vypovězen z Říma na odlehlé černomořské pobřeží, kde dožil svůj život.

(2) V básnické skladbě o **9 zpěvech** se Havlíček **stylizuje** do postavy charismatického, duchaplného venkovského chlapíka, jenž nahlas a s vtipem říká o společensko-politické realitě to, co si myslí a s čím potichu souhlasí většina české veřejnosti (*Jsemť já z kraje muzikantů, / na pozoun jsem hrál, / a ten pořád ty vídeňské pány / ze sna burcoval.*). V této stylizaci snadno odhalíme inspiraci **ohlasovou poezií** (*Sviť, měsíčku, polehoučku / skrz ten hustý mrak*) – navíc jejího hlavního českého představitele Františka Ladislava Čelakovského Havlíček dobře osobně znal.

(3) Ačkoli Havlíčkovo zatčení má silný emocionální náboj, Havlíček preferuje naopak **realistický tón**: celou událost líčí s charakterizačními podrobnostmi (*Se žandarmem slavný ouřad / celý v parádě, / pupek kordem pevně obvázaný, / zlato na krágle.*). V komentáři k Bachovu lejstru Havlíček nešetří ironií tak ostro, že by i Dickens s uznáním pokýval hlavou; viz např. pasáž začínající: *Bach mi píše jako doktor...* (Havlíček tu mj. ironizuje oficiální stylizaci císařské vlády jako otcovské péče o blaho lidu). A ve scéně loučení – která ve skutečnosti dojala i četníky – Havlíček potlačí dojmologii ve prospěch svého vzpurného odhodlání situaci sebevědomě ustát (*Vtisknul jsem však poděbradku / silně do čela, / aby se těm policajtům slza / nezablyštěla*).

(4) Většina cesty je uchopena tak, aby si čtenář mohl/musel **domýšlet detaily**: Havlíčkovy úvahy o konečném cíli jsou pojaty suše, ačkoli jistě šlo o dramatické obavy, zda cílem není některý z nejtvrďších rakouských kriminálů. A lakonická zmínka o tom, jak komisař Dederer koupil v Českých Budějovicích na další cestu lahve vína, podněcuje úvahy – Havlíčkem vzápětí výslovně vyjádřené –, jak asi vypadal během cesty dialog mezi oběma muži: možná se tu Dederer předvedl ze své lidšější stránky (něco ve stylu: „Víte, já prostě musím plnit rozkazy...“), anebo šlo z jeho strany o mefistofelský úskok...

(5) Havlíček využívá každé příležitosti, aby z běžných okolností cesty vytěžil **aktualizované politické metafory**: ani v obtížné osobní situaci se nevzdává svého kritického pohledu (*Všude kolomaz a všude / přepřahovali: Kdybyste radš ve Vídni přepřáhli / a namazali! // Hory, skály ohromnější ještě, / než jest hloupost mezi národy, / vedle cesty propast bezedná jak / drška armády. / Temná noc jak naše svatá církev...*). Poznámka: Je doloženo (v Dedererově úředním hlášení), že eskorta měla na cestě řadu technických problémů; kočár museli několikrát opravovat, a dokonce ještě na českém území bylo místy tolik sněhu, že Havlíček i četníci museli jít kus cesty pěšky.

(6) Jízda vygraduje splašením koní v horském údolí. Víme, že událost se v detailech odehrála jinak a že ji Havlíček přizpůsobil svému tvůrčímu záměru. V každém případě však právě zde skladba vrcholí **zobecnujícím pohledem**: autoritativně řízený stát se přece nevyznačuje jen cenzurou a zlovůlí tajné policie, ale tím, že *celý život* je tam klopotný a chaotický (navzdory marné oficiální snaze naopak všechno direktivně řídit). Zůstat v opozici vůči takovým poměrům lze jen tak, že si udržíme **klid a nadhled** (jehož součástí ovšem tvoří i ostrý vtip: *Svěřiti svůj osud také jednou / koňům splašeným se já mám bát, / občan rakouský? Což se mi může / horšího již stát?*).

(7) Jazyk Tyrolských elegií je stylizovanou verzí přirozené **lidové řeči**. Drsná pojmenování umožňují výstižnou charakteristiku, celý text pak posiluje sepětí mezi autorem a jeho čtenáři. K formátu **lidové písně** odkazují krátké, čtyřveršové sloky, ale povšimněme si, že většina z nich má to nejdůležitější slovo až na konci posledního verše; tyto dílčí pointy souvisejí s Havlíčkovou epigramatickou praxí.

(8) Havlíčkovy odkazy na významné texty dob minulých – Ovidius, Bible, anglické právo – můžeme chápat jednak jako projev autorovy erudice, jednak jako záměr zařadit báseň do souvislostí evropské kultury.

Havlíčkovy básnické skladby se staly silnou **inspirací** pro českou politickou satiru.

<https://www.galeriehb.cz/cs/vystavy/archiv/1223-khb-stala-2021>